

ISSN 2591-1201

LETNIK 8 • 2024 • ŠTEVILKA 1

D i l e m e

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

Dileme

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

Dileme

Review of Slovene Contemporary History

Izdajatelj in založnik

Študijski center za narodno spravo

Naslov uredništva

Tivolska 42, 1000 Ljubljana, Slovenija

Odgovorni urednik

dr. Tomaž Ivešić (Slovenija)

Glavni urednik

dr. Renato Podbersič (Slovenija)

Tehnični urednik

Petra Grabrovec (Slovenija)

Uredniški odbor

dr. Matic Batič (Slovenija), dr. Jakub Beneš (Združeno kraljestvo), dr. Pavlina Bobič (Slovenija), dr. Lucia Ceci (Italija), dr. Bojan Dimitrijević (Srbija), ddr. Igor Grdina (Slovenija), dr. Tamara Griesser Pečar (Avstrija), dr. Damjan Hančič (Slovenija), dr. Adam Hudek (Slovaška), dr. David Hazemali (Slovenija), dr. Marica Karakaš Obradov (Hrvaška), dr. Tomaž Kladnik (Slovenija), dr. Peter Lieb (Nemčija), dr. Jože Možina (Slovenija), dr. Oskar Mulej (Avstrija), dr. Jelka Piškurić (Slovenija)

Spletni naslov

<https://www.scnr.si/dileme.html>

Članki so recenzirani. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji. Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

The articles have been peer-reviewed. The authors are solely responsible for the content of their articles. No part of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and a full mention of the source.

Redakcija te številke je bila zaključena 20. 5. 2024.

Publikacija izhaja s finančno podporo Javne agencije za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

Lektoriranje in prevod povzetkov

MODUS TOLLENS, Tadej Todorović s.p. in TransLAB, Andraž Banko s.p.

Oblikovanje in prelom

Inštitut Karantanija

Tisk

Itagraf, d. o. o.

Naklada

100 izvodov

Cena te številke

15 €

ISSN 2591-1201

D i l e m e

Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine

D i l e m e

Review of Slovene Contemporary History

LETNIK 8 • 2024 • ŠTEVILKA 1

VSEBINA

Razprave

Valentin Areh

*Nemški pogledi na vzroke razkola
med Nemci in Slovenci*

9

Pavlina Bobič

*Moč uma in telesa: telo kot politični prostor v desetletju
po 1. svetovni vojni na Slovenskem*

45

Zoran M. Jovanović

*Slučaj Gornja Toponica: O ponekim detaljima iz istorije
srpsko-slovenačke bliskosti tokom Drugog svetskog rata
ili o Srbima barbarima*

81

Klemen Kocjančič

*Lažno upanje:
slovenska partizanska vojska in prelomno leto 1943*

127

Matic Batič

Prisvajanje javnega prostora na Primorskem med 1943 in 1945

165

Željko Oset

*Ruski emigranti v Jugoslaviji med sovjetskimi obveščevalci
in jugoslovansko tajno policijo*

205

Poročila s konferenc

Špela Chomicki in Petra Grabrovec

*Ob 100. obletnici Gentilejeve šolske reforme:
posledice za primorski prostor, Trst, 22. september 2023*

241

In memoriam

Aleš Maver

In memoriam doc. dr. Ilaria Montanar

247

Recenzije

Klemen Podbersič

*Aleš Maver, Ukrajina od igre prestolov do vojne za
samostojnost, Celjska Mohorjeva družba, Celje 2023*

253

Jurij Perovšek

*Andrej Rahten, Anton Korošec: slovenski državnik
kraljeve Jugoslavije,
Cankarjeva založba, Ljubljana 2022*

257

Željko Oset

*Josip Mihaljević, Kako je operirala UDBA? Operacija
"Paromlin" i sudbina Vinka Markovića, Hrvatski
institut za povijest, Matica hrvatska, Zagreb 2022*

263

Prejeto: 14. 4. 2024
1.01 izvirni znanstveni članek

Valentin Areh¹

Nemški pogledi na vzroke razkola med Nemci in Slovenci

Izvleček

Sredi 19. stoletja lahko zaznamo prva razhajanja med nemškimi in slovenskimi politiki, ki so bila posledica različnih nacionalnih interesov. Razkol obeh taborov v 60. letih 19. stoletja pa se ni začel iz nacionalnih vzgibov, ampak iz političnih, zaradi antagonizma slovenskih konservativcev in nemških liberalcev. Kasneje je politični spor prerasel v narodnostno nasprotovanje. Pričevanja Nemcev, ki so živeli v času razkola na Slovenskem kažejo, da so v boju za nacionalne ideje tako kot Slovenci izhajali iz istega stališča in se zato enako odzivali. Oboji so trdili, da je njihov narod ogrožen in da mu grozi asimilacija. Nemško nasprotovanje slovenskemu nacionalnemu gibanju je temeljilo tudi na strahu nemških politikov pred izgubo vodilnega položaja v deželah z večinsko slovenskim prebivalstvom.

¹ Dr. Valentin Areh, predstojnik Šole za medije in komuniciranje, Fakulteta za uporabne družbene študije v Novi Gorici, Gregorčičeva ulica 19, SI – 5000 Nova Gorica, valentin.arih@fuds.si; ORCID iD: 0009-0004-4674-1012.

KLJUČNE BESEDE: *politična zgodovina, narodna gibanja, Nemci, Slovenci, 19. st., liberalci, konservativci, mediji, nacionalizem*

Abstract

In the middle of the 19th century, the first serious differences between the German and Slovenian political camps can be perceived. The rift between both camps in the 1860s, however, did not arise from national motives, but from political ones – due to the antagonism between Slovenian conservatives and German liberals. Later, the political conflict escalated to a nationality-based antagonism. The testimonies of Germans who lived in Slovenia at the time of the rift show that they started from the same point of view as Slovenians and reacted in the same way in their struggle for national ideas. They both claimed their nations were threatened and at risk of assimilation. German opposition to the Slovenian national movement was also based on German politicians' fear of losing their leading position in regions with a majority Slovenian population.

KEYWORDS: *political history, national movements, Germans, Slovenians, 19th century, liberals, conservatives, media, nationalism*

Uvod

Z orisom nemških interpretacij razkola med Nemci in Slovenci želim prispevati k ovrednotenju družbene in politične zgodovine na Slovenskem v letih od 1848 do 1868 in k razumevanju nemško-slovenskih odnosov v 19. stoletju. Ob identifikaciji nemških interpretacij se ne želim spuščati v resničnost in verodostojnost teh. Za kaj takega bi potreboval veliko več prostora. Oba, tako slovenski kot nemški vidik, sta ključna za celovito razumevanje kompleksnega razvoja odnosov med obema narodoma. Ker je slovenski vidik v literaturi izčrpno predstavljen in analiziran, sem se namenil predstaviti nemški vidik. Nemška interpretacija je v slovenski literaturi (razen redkih izjem) praviloma spregledana, zanemarjena ali zelo poenostavljena. Zato se lahko strinjamo s kritično oceno, ki jo je izpostavil dr. Stane Granda:

»Kdor je v preteklosti prebiral slovensko zgodovino 19. stoletja, je razmeroma hitro dobil občutek, da bi Slovenci živeli kot v raju, če ne bi bilo grdih Nemcev, ki so nas držali za vrat. Tako naši predniki, pa tudi še živeča generacija, nismo imeli niti časa, da bi pogledali in ovrednotili svoje lastne voditelje, saj smo morali biti z njimi vedno složni in enotni zaradi narodnih ali razrednih interesov. Slovenci smo nedvomno izjemni mojstri samoprevare in zgodovinarji smo najmočnejši oporni zid te poti.«²

V članku želim izpostaviti nekaj ključnih tez. Sredi 19. stoletja zaznamo prva resna razhajanja med nemškim in slovenskim političnim taborom. O razkolu ali o nacionalnem boju lahko

2 Stane Granda, »Janez Cvirn: Trdnjavski trikotnik,« *Zgodovinski časopis* 52, št. 3 (1998): 455.

govorimo od 60. let 19. stoletja naprej. Nacionalni boj se ni začel iz nacionalnih vzgibov, kot bi to lahko pričakovali, ampak iz političnih – zaradi antagonizma slovenskih konservativcev in nemških liberalcev. S stopnjevanjem nacionalnega boja sta obe strani presenetljivo izhajali iz istega stališča in se tudi enako odzivali. Slovenski avtorji trdijo in dokazujejo, da so bili Slovenci kot manjšina v Avstro-Ogrski ogroženi, zato so slovenski politiki zahtevali večjo veljavo slovenskega jezika, kulture, naroda in več političnih pravic. Poročanje nemških medijev in pripovedovanja nemških ljudi pa kažejo, da so tudi Nemci svoj položaj razumeli kot manjšinsko vprašanje, kar je v slovenski strokovni literaturi praviloma spregledano. Nemški politiki so trdili, da njihovemu narodu med večinsko slovenskim prebivalstvom grozi izumrtje. Svarili so pred asimilacijo in si prizadevali za ohranitev nemškega jezika in nemške kulture. Ob nemškem nasprotovanju slovenskemu nacionalnemu gibanju je treba poudariti tudi strah nemških višjih slojev pred izgubo vodilnega položaja v deželah z večinsko slovenskim prebivalstvom. Omenjene teze sem postavil s pomočjo temeljne literature, ki obravnava zgodovino Nemcev na Slovenskem, in deloma z viri, ki sem jih pridobil z metodologijo zbiranja stališč, mnenj in čustev ljudi, ki so živeli v obdobju nacionalnega boja. Prepričanja ljudi sem zbral s pomočjo publicističnih virov, v manjšem delu tudi z ustnim izročilom. Ustni viri zajemajo pričevanja Slovencev in Nemcev, ki so na Štajerskem živeli v obdobju od 1845 do 1905. Gre za pričevanja, ki so se z ustnim izročilom ohranila in prenašala znotraj družin, ki so živele v Slovenj Gradcu, Celju, Mariboru in v Dravski dolini. Ker gre za pričevanja iz druge roke, sem jih upošteval v manjši meri kot druge vire. Zbiral in zapisoval sem jih v obdobju od 1988 do 2012. Ob tem sem želel prikazati še kraj in čas začetka razkola. Prva razhajanja so se začela po marčni revoluciji 1848, politiki pa so nacionalni boj sprožili po obnovi ustavnega življenja v

Avstriji leta 1861. Pričakovano lahko začetno žarišče najdemo na Kranjskem, v najbolj slovenski od vseh avstrijskih dežel, natančneje v Ljubljani. Prelomno je bilo zlasti leto 1864, ko je bil za ljubljanskega župana izvoljen dr. Etbin Heinrich Costa. Iz Kranjske se je nacionalni boj nato širil še na druge dežele.

S člankom želim dati skromen prispevek k sistematičnemu preučevanju omenjene tematike. Šele z demokratizacijo Slovenije so slovenski zgodovinarji pristopili k sistematičnemu preučevanju zgodovine Nemcev na Slovenskem. Med najbolj plodovitimi avtorji je ob začetnem mentorstvu dr. Vasilija Melika³ prednjačil dr. Janez Cvirn.⁴ V svojih delih opisuje politiko danes pozabljenih in izbranih vodilnih mož Spodnje Štajerske, kot so bili: Michael Hermann, Franz Mühlstein, Vinzenz Tautscher, Othmar Reiser, Andreas Tappeiner, Matthäus Reiser, Josef Bancalari, Johann Schmiderer, dr. Ralf Valentin, dr. Richard Foregger, Max Rast, dr. Johann Mörtl, dr. Josef Neckermann, Gustavom Stiger in drugi. Z raziskavami so mu sledili drugi, med njimi izpostavim dr. Dragana Matića s temeljnim delom o ljubljanskih oziroma kranjskih Nemcih,⁵ kjer opisuje politiko pozabljenih in izbranih politikov Kranjske, kot so bili: Hermann Brandt, Ferdinand Eger, Anton Laschan, Anton von Auersperg, Robert Schrey, Lina Kreuter Galle, Adolf Schaffer, Josef Suppan, Josef Julius Binder, Friedrich Kalte-

3 Vasilij Melik, »Nemci in Slovenci (1815–1941)«, *Zgodovinski časopis* 46, št. 2 (1992): 171–174.

4 Janez Cvirn, »Boj za Celje: politična orientacija celjskega nemštva 1861–1907«, *Zgodovinski časopis* 42, št. 1 (1988): 27–42; Janez Cvirn, *Kri v luft! Čreve na plot!: oris družabnega življenja v Celju na prelomu stoletja* (Celje: Novi tednik, 1990); Janez Cvirn, *Trdnjavski trikotnik: politična orientacija Nemcev na Spodnjem Štajerskem (1861–1914)* (Maribor: Založba Obzorja, 1997).

5 Dragan Matić, *Nemci v Ljubljani 1861–1918* (Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2002).

negger, Friedrich Keesbacher in Anton Schöppl. V zadnjih dveh desetletjih je izšlo tudi nekaj pomembnih strokovnih del, ki obravnavajo nemško publicistiko na Slovenskem, ki so jo omenjeni nemški politiki vodili in usmerjali. Od avtorjev želim izpostaviti germanistki Tanjo Žigon, ki je v treh delih predstavila pregled nemškega tiska na Slovenskem,⁶ in Petro Kramberger, ki je analizirala nemško časopisje na Spodnje Štajerskem.⁷ Obe sta opravili izjemno delo pri razkrivanju zgodovine nemških medijev na Slovenskem. Omenimo še Matica Batiča z raziskavami nemških časnikov na Goriškem.⁸

- 6 Tanja Žigon, »Deutschsprachige Presse in Slowenien (1707–1945). Teil 1. Deutschsprachige Presse in Krain bis 1860,« *Berichte und Forschungen: Jahrbuch des Bundesinstituts für Ostdeutsche Kultur und Geschichte*, št. 12 (2004): 199–240; Tanja Žigon, »Deutschsprachige Presse in Slowenien (1707–1945). Teil 2. Deutschsprachige Presse in Krain von 1860 bis 1945,« *Berichte und Forschungen: Jahrbuch des Bundesinstituts für Ostdeutsche Kultur und Geschichte*, št. 13 (2005): 127–154; Tanja Žigon, »Deutschsprachige Presse in Slowenien (1707–1945). Teil 3. Deutschsprachige Presse in der Untersteiermark, in Kärnten, in Görz und in Triest,« *Berichte und Forschungen: Jahrbuch des Bundesinstituts für Ostdeutsche Kultur und Geschichte*, št. 13 (2005): 155–213.
- 7 Petra Kramberger, »Nemško časopisje v Mariboru v 19. stoletju,« *Kronika* 53, št. 1 (2005): 37–52; Petra Kramberger, »Iz publicistične preteklosti Ptuja,« *Kronika* 57, izredna št. (2009): 423–436; Petra Kramberger, »Začetki politične publicistike na Ptuj: časopis Pettauer Zeitung (1889–1904),« v: 'Und die Brücke hat gezogen, die vom Ost zum West sich schwingt': literarische, kulturelle und sprachliche Vernetzungen und Grenzüberschreitungen: Festschrift für Mira Miladinović Zalaznik, ur. Petra Kramberger, Irena Samide in Tanja Žigon (Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2017), 331–355; Petra Kramberger, *Alle guten Oesterreicher werden unser patriotisches Unternehmen unterstützen: Südsteirische Post (1881–1900), nemški časopis za slovenske interese* (Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2015).
- 8 Matic Batič, »'Mislimo sicer nemško, čutimo nemško, a nikomur ne bomo zamerili njegovega drugačnega mišljenja.': nemški goriški list *Görzer Wochenblatt* in njegova politična usmeritev,« *Zgodovinski*

Začetki razhajanj

Ljudje v srednjem veku niso poznali nacionalne opredeljenosti, vsaj ne v političnem smislu. Bili so del istega ljudstva, iste kulture, ločil jih je le pogovorni jezik. Narodnost in materni jezik nista bila pomembna. Pomemben je bil družbeni stan: ali je posameznik plemič, duhovnik, meščan, kmet ali hlapec. Ustava dežele Štajerske je govorila o »*Štajercih nemškega in slovenskega plemena*« in priznavala enakopravnost obeh »*plemen*« v deželi.⁹ Pomen narodnosti je prišel v zgodovino dokaj pozno. Narodi so v političnem smislu moderen pojav, ki je močno povezan z meščanskimi revolucijami, zlasti če narod opredelimo kot politično skupino, ki zajema vse sloje prebivalstva na določenem ozemlju. V tem smislu lahko procesom političnega oblikovanja narodov sledimo šele od konca 18. stoletja naprej, po francoski revoluciji leta 1789. Takrat se je uveljavilo načelo, da se z odpravo vseh privilegijev in stanov vsi državljani združijo v narod. Kot ugotavlja dr. Fran Zwitter, je nemško nacionalno gibanje začelo političen vidik dobivati šele v začetku 19. stoletja pod vtisom francoskih aneksij in francoske hegemonije v Nemčiji.¹⁰

V tem času se pojavi tudi slovensko nacionalno gibanje, ki je v prvi polovici 19. stoletja navduševalo ozek krog politikov in izobražencev. Gibanje je imelo izrazito kulturni značaj, predstavniki so se zanimali zgolj za slovenski jezik in za slovensko literaturo. France Prešeren je v tridesetih letih 19. stoletja izdal sonet z naslovom *An die Slowenen*,

časopis 77, št. 1–2 (2023): 88–115; Matic Batič, »'Paradies am Isonzo': delovanje Heinricha Moritza Penna (1838–1918) v Gorici,« *Kronika* 69, št. 1 (2021): 89–104.

9 Janez Cvirn, *Dunajski državni zbor in Slovenci* (Celje: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2015), 22–25.

10 Fran Zwitter, »*Slovenski politični prerod* XIX. stoletja v okviru evropske nacionalne problematike,« *Zgodovinski časopis* 18, (1965): 79.

*die in deutscher Sprache dichten. V njem je izražal »hvaležnost nemški kulturi, ki je Slovence vzela v rejo, toda častiti je vendarle ne gre nad slovensko, kar pa se počne«.*¹¹ Jasno je izrazil pozitiven odnos do Nemcev in nemške kulture, a hkrati svaril pred podcenjevanjem slovenske kulture. Ker je bila nemščina že od zgodnjega srednjega veka na Slovenskem jezik, ki je prevladoval med plemstvom, višjim meščanstvom, državnim uradništvom in med intelektualci, so si slovenski izobraženci prizadevali, da bi takšno vlogo dobil tudi slovenski jezik. Ljudstvo se nacionalnemu gibanju takrat še ni pridružilo. Raziskave dr. Andreasa Moritscha in njegovih sodelavcev so pokazale, da se je prebivalstvo na Koroškem, pred prodorom modernih nacionalizmov, torej še vso prvo polovico 19. stoletja, identificiralo z »*vaško ali lokalno etnijo*« (»*Dorfethnos*«, »*Lokalethnos*«).¹² Ugotovitve potrjujejo številni ustni viri. Janez Trdina, ki se je rodil leta 1830, je zapisal: »*o Kranjcih in kranjski zemlji so govorili naši kmetje vselej z nekakim ponosom. Slovenije pa ni poznal nihče, še po imenu ne.*«¹³ Josip Vošnjak, ki se je rodil leta 1834, v hiši usnjarja in uglednega meščana na trgu Šoštanj, se je spominjal: »*V naši hiši smo med seboj navadno nemško govorili, toda znali smo tudi slovensko. Čutili pa se nismo ne za Nemce ne za Slovence, ker se za narodnost sploh nikdo ni menil do 1. 1848.*«¹⁴ Ljudje,

- 11 Igor Grdina, »Doživljanje Nemcev in nemške kulture pri slovenskih razumnikih od prosvetljenstva do moderne,« *Zgodovinski časopis* 47, št. 1 (1993): 61.
- 12 Jernej Kosi in Rok Stergar, »Kdaj so nastali 'lubi Slovenci?',« *Zgodovinski časopis* 70, št. 3–4 (2016): 467.
- 13 Janez Trdina, »Spomini,« v: *Zbrano delo, zv. 1. Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev*, ur. Janez Logar (Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1947), 458–488. Citirano po: Kosi in Stergar, »Kdaj so nastali 'lubi Slovenci?',« 469.
- 14 Josip Vošnjak, *Spomini*, ur. Vasilij Melik (Ljubljana: Slovenska matica, 1982), 16.

ki so živeli v drugi polovici 19. stoletja v Mislinjski dolini so trdili, da kmečko prebivalstvo in meščani še v sedemdesetih letih »niso poznali narodnosti, med slovensko in nemško govorečim prebivalstvom pa ni bilo razlik«. ¹⁵ Večina nemških prebivalcev Slovenj Gradca se je identificirala kot »Windisch-grazer« ali kot »Steirisch«. ¹⁶ Dovolj je pričevanj ljudi iz 18. in 19. stoletja, dovolj analiz kulturnih antropologov in drugih strokovnjakov, da lahko kljub nasprotnemu mnenju posameznih zgodovinarjev poudarimo ugotovitev dr. Jerneja Kosija in dr. Roka Stergarja: »Brez pretiravanja lahko torej rečemo, da je modernizem, torej prepričanje, da so narodi moderen fenomen, eden redkih postulatov, o katerem se danes strinja večina raziskovalcev.« ¹⁷

Ob stoletjih sloge med Nemci in Slovenci lahko prva opazna razhajanja med politiki obeh narodov zasledimo po marčni revoluciji 1848. Takrat so politiki nacionalna gibanja iz kulturnih spremenili v politična gibanja. Nemci so po marčni revoluciji prvi začeli razpravljati o političnih rešitvah za nemški narod. Večina nemških politikov frankfurtskega parlamenta se je zavzemala za centralizirano zvezno državo »Bundesstaat«, manjšina za ohlapno zvezo nemških držav »Staatenbund«. Zagovorniki malonemškega programa so predlagali združitev nemških dežel s Prusijo. Zagovorniki velikonemškega programa so želeli v Nemčijo združiti vse dežele Nemške zveze iz leta 1815, torej

15 Valentin Areh, Pričevanja prebivalcev Slovenj Gradca 1805–1990 (Zasebni arhiv, 2001), pričevanje K. L., št. 106, posneto v Ljubljani 22. 2. 1994.

16 Ibid.

17 Daniele Conversi, »Mapping the Field: Theories of Nationalism and the Ethnosymbolic Approach,« v: *Nationalism and Ethnosymbolism: History, Culture and Ethnicity in the Formation of Nations*, ur. Athena Leoussi in Steven Grosby (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006), 18. Citirano po Kosi in Stergar, »Kdaj so nastali 'lubi Slovenci'?,« 459.

tudi Avstrijo, v kateri so poleg Nemcev živeli še drugi narodi.¹⁸ Velika večina slovenskih politikov je združitvi z Nemčijo nasprotovala, naklonjena je bila ohlapni zvezi nemških držav. Dr. Janez Bleiweis je kot urednik *Kmetijskih in rokodelskih novic*, največjega slovenskega časnika na Kranjskem, zapisal: »*Dragi Slovenci! Nikar ne mislite, da bi nam zdej mogel kdo našo narodnost vzeti, ako po bratovsko Nemcam roko podamo. Nemci že dobro vedo, da jim Slovani nismo več podložni.*«¹⁹ V tem vprašanju si je bila enotna večina nemških in slovenskih politikov na Slovenskem. Tudi večina Nemcev na Slovenskem je podpirala idejo o Zedinjeni Nemčiji kot »*Staatenbund*«, katere del bi bile tudi avstrijske dežele. Vendar le v soglasju z interesi Avstrije in njene habsburške dinastije.²⁰ V vodilnem kranjskem časniku *Laibacher Zeitung* so zapisali: »*Naj živi nemška zveza /.../*« in dodali, da verjamejo, da bodo avstrijski poslanci v Frankfurtu delovali tako, »*da bodo tam naši domovinski interesi in politična integriteta Avstrije častno in močno zastopana*«. ²¹ Za Zedinjeno Nemčijo v obliki »*Bundesstaat*« se je zavzemal le manjši del nemških politikov na Slovenskem, med njimi nemški pesnik in liberalni politik grof Anton Alexander von Auersperg (Anastasius Grün). Z nekaterimi zadržki se je zavzemal, da bi se češke in slovenske dežele, vključno s Trstom, pridružile novi nemški republiki. Ni skrival simpatij do Slovencev in trdil, da jim bo Zedinjena Nemčija zagotovila vse pravice za njihov jezik.²²

18 Vasilij Melik, »Frankfurtske volitve 1848 na Slovenskem,« *Zgodovinski časopis* 2, št. 2–3, (1948–49): 76.

19 »Česar nam je zdej nar bolj potreba?,« *Kmetijske in rokodelske novice*, 26. 4. 1848, 70.

20 Zwitter, »*Slovenski politični prerod XIX. stoletja*,« 122.

21 »Bekanntmachung. Die Wahl zum Frankfurter Parlament betreffend,« *Laibacher Zeitung*, 29. 4. 1848, 329.

22 Melik, »Frankfurtske volitve 1848 na Slovenskem,« 120.

Opazno razhajanje med nemškimi in slovenskimi politiki se je pojavilo leta 1848, ko so slovenski politiki (po zgledu Zedinjene Nemčije) nastopili s programom Zedinjene Slovenije. V njem so izrazili zahteve za posebne pravice slovenskega jezika in za Slovenijo kot posebno teritorialno samoupravno enoto.²³ Program je med nemškimi politiki izzval precej polemik. Redki so izražali simpatije, nekateri so menili, da ni nobene potrebe za slovensko samostojnost, nekateri so svarili pred razpadom Avstrije. Zedinjena Slovenija bi bila po njihovem zgolj izdajalska »panslavistična tvorba«, ki bi bila povezana z »despotsko Rusijo«.²⁴ V nemških medijih so se vrstili članki, v katerih so zavračali slovenske politične zahteve. *Laibacher Zeitung* je slovenskim narodnjakom svetoval, naj ne mislijo zgolj nase in naj delujejo v skupno dobro, za blagor Avstrije, za kozmopolitizem in proti izoblikovanju narodnosti.²⁵ Podobnega mnjenja je bil tudi prof. Philipp Jacob Rechfeld, ki je v Ljubljani poučeval latinščino in zgodovino.²⁶ Slovincem je svetoval plemenitost kozmopolitizma in sprejemanje nemščine kot jezika avstrijske države in višje kulture.²⁷ *Klagenfurter Zeitung* je slovenskim idejam nasprotoval, ker je trdil, da slabijo Avstrijo, v interesu Nemcev in Slovencev pa je močna Avstrija znotraj Nemčije.²⁸ Dr. Heinrich Costa iz Ljubljane je poudarjal večji pomen

23 Vasilij Melik, »Slovenski državnopravni programi 1848–1918,« v: *Slovenci in država: zbornik prispevkov z znanstvenega posveta na SAZU*, ur. Bogo Grafenauer et al. (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1995), 67–72.

24 Zwitter, »Slovenski politični prerod XIX. stoletja,« 122.

25 »Der Reichstag entscheidet über das Allgemeine,« *Klagenfurter Zeitung*, 11. 8. 1849, 70.

26 Olga Janša-Zorn, »Historično društvo za Kranjsko,« *Zgodovinski časopis* 46, št. 1 (1992): 48.

27 Zwitter, »Slovenski politični prerod XIX. stoletja,« 97.

28 »Oesterreich hoch und mächtig!? Aus einem Briefe vom Lande,« *Klagenfurter Zeitung*, 4. 1. 1849, brez številke strani.

»kranjstva« in nemštva v primerjavi s slovenstvom, nekateri avtorji pa so opozarjali na primer Francije in svetovali Slovincem, naj sledijo primeru Alzačanov, ki se čutijo Francoze kljub svojemu nemškemu jeziku.²⁹ Nekateri nemški politiki so izražali prepričanje, da bi bilo neustrezno ločevati dva naroda, ki pripadata isti, tj. nemški kulturi. Grof Auersperg, sicer tesni prijatelj Franceta Prešerna, je dejal: »*Kranjska /.../ leži /.../ z vso etnografsko skupino Slovencev na nemškem kulturnem ozemlju /.../ Tako je bilo in tako je, in, če Bog da, tako naj tudi ostane.*«³⁰ Kljub temu ni povsem zavračal idej o slovenski avtonomiji. Slovincem je svetoval potrpežljivost: »*Naj Slovenija še nekaj časa hodi v objemu svoje starejše sestre Avstrije, ne sme se sramovati njenega vodstva, čeprav ni manj nadarjena, je še vedno mlajša. Ko bo dosegla dneve polne zrelosti, bo tudi ločitev od Avstrije naravna in zato manj boleča.*«³¹

Kljub polemikam si slovensko in nemško nacionalno gibanje sredi 19. stoletja še nista stala sovražno nasproti.³² Nemški politiki še niso razvili občutka, da bi jih slovenske nacionalne zahteve lahko kakor koli ogrožale. Nemci zato leta 1859 niso kazali nobenega nasprotovanja, ko je lavantinski škof Anton Martin Slomšek, sicer odkrit podpornik Slovencev, sedež škofije selil v Maribor. Nemci, ki so sestavljali veliko večino prebivalcev mesta, so brez zadržkov Slomška podprli. Podobno je veljalo tudi za nemške politike, ki jih je vodil mariborski župan Othmar Reiser. Škof je spodbujal ljubezen do slovenskega jezika, a hkrati poudaril: »*/.../ kdor pa ljubi ljudstvo, mora ljubiti tudi njegov jezik. Ako kdo ljubi in neguje svoj materni jezik, radi tega ne sovraži drugih jezikov in narodov*«. Sovraštvo

29 Zwitter, »Slovenski politični prerod XIX. stoletja,« 97.

30 Breda Požar, *Anastasius Grün in Slovenci* (Maribor: Založba Obzorja, 1970), 43. Citirano po: Melik, »*Nemci in Slovenci*,« 172.

31 Zwitter, »Slovenski politični prerod XIX. stoletja,« 124.

32 Melik, »*Nemci in Slovenci*,« 171.

do drugega naroda je označil za »*paganski nacionalizem*«, za tisto, kar bi moralo biti tuje krščanskemu človeku.³³ V času kasnejšega nacionalnega boja se ni več citiralo omenjenih Slomškovih besed. Proti koncu stoletja, ko se je nacionalni boj zaostрил do skrajnosti in je tudi slovenska duhovščina začela odkrito nastopati proti nemškemu narodu, so nekateri Nemci opozarjali lokalne župnike na omenjene Slomškove besede. Naleteli so na molk, kar je tudi pri globoko vernih nemških katoličanih vzbujalo nezaupanje do slovenske duhovščine.³⁴ Škofa Slomška so takrat cenili tudi mnogi nemški politiki, ker je obsojal jugoslovanske in panslavistične ideje. Od svojih duhovnikov je zahteval, da naj bodo zvesti katoličani, Avstrijci in tudi Slovani.³⁵ Koroškega stolnega kaplana Matija Majarja, ki se je posebej posvetil političnemu delovanju v smeri Zedinjene Slovenije, je kaznoval zaradi politične agitacije. Kazensko ga je premestil iz Celovca na Svete Višarje ter v enem od pisem zapisal: »/.../ *vzbuja pretirano počenjanje prenapetega Majarja na Koroškem splošno indignacijo, da nihče od nas ne sodeluje pri tej agitaciji, da hočemo ostati avstrijski Slovenci, ne da bi spadali k Nemški zvezi ali pa k hrvatstvu, in da hočemo delati svoje petije v primernejšem času /.../*«³⁶ Iz istih razlogov je nasprotoval tudi pojavljanju slovenskih narodnih noš v cerkvi in zapisal, da je to »*smešno in izzivalno, vzbuja pri mnogih sumničenje in je komedija duha časa in njegovih trabantov*«. ³⁷

33 Franc Kovačič, *Služabnik božji Anton Martin Slomšek, knezoškof lavantinski* (Celje: Družba Sv. Mohorja v Celju, 1943), 83.

34 Valentin, *Pričevanja*, pričevanje K. L., št. 106, posneto v Ljubljani 22. 2. 1994.

35 Zwitter, »*Slovenski politični prerod XIX. stoletja*,« 142.

36 Ibid., 111–113.

37 Ibid., 115.

Začetek razkola

Nemško in slovensko nacionalno gibanje sta po letu 1848 dobivali vse več privržencev. Kljub temu dr. Igor Grdina ugotavlja, da o nemškem in slovenskem narodu v današnjem pomenu besede vse do 60. let 19. stoletja še ni mogoče govoriti: »vse do 1860/61 so mogli biti Slovenci – podobno kot več drugih srednjeevropskih jezikovnih skupnosti – zgolj kulturno-politično gibanje in ne narod v pravem pomenu besede«. ³⁸ V tem času še ni bilo zaznati konfliktov med Nemci in Slovenci. V Ljubljani, Mariboru, Celju in Ptujju so se nemški in slovenski meščani prijateljsko družili v nemški Kazini in v slovenski Čitalnici. ³⁹ Do razkola med obema taboroma je vodila obnova ustavnega življenja v Avstriji leta 1861. Na Slovenskem sta nastali dve politični stranki: Slovenska stranka in Ustavoverna stranka. Prva je združevala slovenske politike s ciljem uresničitve nacionalnih zahtev. Nemški mediji so jo imenovali kot »*Narodno stranko*« (»*die nationale Partei*«). Ustavoverna stranka (»*die Verfassungstreue Partei, die konstitutionelle Partei*«) je združevala nemške in slovenske politike, ki so se zavzemali za dosledno uveljavitev pravic, zapisanih v tako imenovani februarški ustavi iz leta 1861. Državljske pravice so postavili pred nacionalne. ⁴⁰ Kasneje je prerasla v nemško stranko. Slovenska stranka je bila konservativna, Ustavoverna bolj liberalna. Politični boj obeh strank je vodil do napetosti med politiki obeh nacionalnih taborov. Na Kranjskem sta bili obe stranki enako močni, na Spodnjem Štajerskem pa je Slovenska stranka v tem času razvila

³⁸ Igor Grdina, *Slovenci med tradicijo in perspektivo: Politični mozaik 1860–1918* (Ljubljana: Študentska založba, 2003), 13.

³⁹ Filip Čuček, *Svoji k svojim: na poti k dokončni nacionalni razmejitvi na Spodnjem Štajerskem v 19. stoletju* (Ljubljana: Založba INZ, 2016), 53.

⁴⁰ Janez Cvirn, »Deželnozborske volitve 1861 na Štajerskem,« *Zgodovinski časopis* 48, št. 3 (1994): 329.

v mestih le skromno aktivnost, zato je Ustavoverna stranka brez težav zmagovala.⁴¹ Volilna pravica ni bila niti splošna niti enaka, posamezne dežele in posamezne narodnosti so bile neenako zastopane, predvsem pa sta bila favorizirana nemško veleposestvo in nemški premožnejši sloj družbe, ki je imel politično in ekonomsko premoč.⁴²

Po porazih konservativcev na volitvah leta 1861 je med slovenskimi politiki raslo nasprotovanje do liberalnih Nemcev. Na Kranjskem so slovenski narodnjaki dobili po nekaterih ocenah od 13 do 15 poslancev in so bili tako manjšina v kranjskem deželnem zboru. Na Spodnjem Štajerskem ni bil niti v podeželskih niti v mestnih volilnih okrajih izvoljen slovenski narodni kandidat. Svojega prvega kandidata so dobili šele leta 1863, ko je bil na Štajerskem izvoljen konservativni Nemec Michael Hermann iz Hartitza, ki je prestopil v slovenski tabor. V koroškem deželnem zboru je bil le za kratko dobo, od 1862 do 1863, kot edini slovenski narodni kandidat izvoljen poslanec Andrej Einspieler.⁴³

Zagovorniki slovenskega nacionalnega gibanja so spoznali, da bodo lahko cilje dosegli le takrat, ko bo njihovo gibanje postalo množično. Zato so organizirali številne shode, tabore, pisali knjige in članke. Ljudi so učili, kaj je slovenski jezik in kaj slovenski narod. Včasih se je pri razlagah tudi zatikalo. Janez Bleiweis je trdil: *»Krajnci smo, ne pa Slovenci! Krajnska je naša špraha, ne pa jezik slovenski! Besedi Slovenec in slovenski jezik ste le skovane, nove imeni od panslavistov /.../.«*⁴⁴ Enako so trdili tudi nekateri Nemci, npr. prof. Rechfeld. Glede izrazov »slovenski« in »slovanski« je trdil, da pomenita isto, da je že

41 Melik, »Nemci in Slovenci,« 171–172.

42 Vasilij Melik, *Volitve na Slovenskem: 1861–1918* (Ljubljana: Slovenska Matica, 1965), 5.

43 Zwitter, »Slovenski politični prerod XIX. stoletja,« 102.

44 Kosi in Stergar, »Kdaj so nastali 'lubi Slovenci'?,« 472.

Vodnik uporabljal besedo Slovenci v širšem smislu za Slovane, svoje sodeželane pa je imenoval Kranjci. Zato je Rechfeld za Slovence svetoval uporabo izraza »Kranjci« in »kranjski jezik«. Skliceval se je tudi na Kopitarja, ki je prav tako razumel izraz »Slovenec« zgolj kot splošno ime za Slovana.⁴⁵ Osrednji cilj slovenskih narodnjakov je bila pravica do uporabe slovenskega jezika v državnih uradih, da bi slovenskemu prebivalstvu olajšali komunikacijo z uradniki in da bi preprečili krivice, ki so ljudem nastale, ker niso pravilno razumeli nemško govorečih uradnikov.⁴⁶ Nemški politiki in mediji niso kazali nobenega razumevanja za slovenske zahteve. Zdi se, da so omenjeno vprašanje dojemali kot popolnoma nepomembno. Trdili so, da je knjižna slovenščina (v katero so slovenisti namesto germanizmov vstavljali hrvaške, srbske, češke ali ruske besede) nerazumljiva za preprosto ljudstvo⁴⁷ in da je uporaba nemščine kot enega ter edinega uradnega jezika monarhije najbolj smiselna in razumna. *Laibacher Zeitung* je pisal, da imajo prebivalci popolno svobodo govoriti slovenski jezik, za učinkovito funkcioniranje države pa je pomembna uporaba zgolj enega, državnega jezika. Za zgled je omenjal Združene države Amerike. Američani so pripadniki zelo različnih narodov, ver in jezikov, toda uradni jezik je samo en in to je angleščina. V časniku so trdili, da je poudarjanje nacionalnosti nasprotno avstrijskemu patriotizmu in vodi v razpad večnacionalne države.⁴⁸ Nihče si verjetno takrat ni upal niti pomisliti, da se bo

45 Olga Janša-Zorn, »Historično društvo za Kranjsko,« *Zgodovinski časopis* 46, št. 1 (1992): 48.

46 »Kaj je narodnost sploh? In kaj posebno narodnost slovenska?,« *Kmetijske in rokodelske novice*, 2. 1. 1861, 3.

47 Zwitter, »Slovenski politični prerod XIX. stoletja,« 97.

48 »Nichtamtlicher Theil, Der Staat und die Nationalitäten,« *Laibacher Zeitung*, 19. 7. 1867, 1.

skoraj 60 let kasneje njihova teza o razpadu Avstro-Ogrske kot večnacionalne države tudi uresničila.

Za razvoj nemško-slovenskih odnosov je pomembno leto 1864, ko je na Kranjskem umrl ljubljanski župan Mihael Ambrož. Prizadeval si je za enakopravnost nemškega in slovenskega jezika, a hkrati nasprotoval nacionalistom z obeh taborov. Ob njegovi smrti je *Laibacher Zeitung* zapisal: »naše mesto je utrpelo veliko, grenko izgubo«. ⁴⁹ Ambrož je uvedel uporabo slovenskega jezika v mestnih uradih. Za razliko od predhodnikov je ljubljanski mestni statut izdal v ne samo nemškem, ampak tudi v slovenskem jeziku. ⁵⁰ Kljub temu so ga nekateri slovenski mediji in politiki napadali, češ da za Slovence ni storil dovolj. ⁵¹ Ambroža lahko opredelimo kot enega zadnjih ljubljanskih županov, ki na meščane ni gledal kot na Slovence ali Nemce, ampak predvsem kot na Avstrijce. *Kmetijske in rokodelske novice* so na dan njegovega pogreba poročale: »res tako slovesnega pogreba ni bilo še v Ljubljani«. ⁵² Na pogrebu so se mu poklonili najvišji slovenski in nemški politiki. Na zadnji poti sta mu pela nemški pevski zbor *Philharmonische Gesellschaft* in slovenski zbor ljubljanske *Čitalnice*. Poklonili so se mu člani nemškega telovadnega društva *Laibacher Turnverein* in prvič zbrani člani slovenskega telovadnega društva *Južni Sokol*. Nemški in slovenski politiki ter telovadci so tako združeni takrat zadnjič stali eni ob drugih. Kako hitro so se razmere spremenile na Kranjskem, kaže podatek, da lahko le nekaj let po Ambroževi smrti v istih *Kmetijskih in rokodelskih novicah*, ki jih je še vedno urejal dr. Bleiweis, preberemo ostre

49 »Lokal- und Provinzial Nachrichten,« *Laibacher Zeitung*, 26. 4. 1864, 375.

50 Michael Ambrosch, *Das Bürger Statut für Laibach. Entworfen von Bürgermeister Michael Ambrosch und bestätigt in der Gemeindrathsitzung von 27. November 1862. Deutch und slovenisch* (Laibach: Laibach Stadt, 1864).

51 Matić, *Nemci v Ljubljani*, 23, 24.

52 »Iz Ljubljane,« *Kmetijske in rokodelske novice*, 4. 5. 1864, 149.

kritike na Ambrožev račun, češ da je bil zaradi blagega odnosa do Nemcev brez značaja in je popuščal »nemškutarjem«.⁵³

Po smrti Ambroža je postal novi župan Ljubljane Nemec dr. Etbin Heinrich Costa. Z njim so se prvič zaostriili nacionalni odnosi v Ljubljani in na Kranjskem. Njegov oče dr. Heinrich Costa je bil zaveden Nemec, mati nemška Ljubljančanka Josefa Poll.⁵⁴ Njegova zgodba je zelo podobna zgodbi Karla Dežmana/Karla Deschmanna. Slednji je prestopil iz slovenskega v nemški tabor in tam postal eden najvidnejših prvakov. Costa je iz nemškega prestopil v slovenski tabor, kjer so ga sprejeli odprti rok. »Costa, do nedavnega Nemec, je tako postal goreč slovenski narodnjak,« je zapisal Matić in izpostavil, da se je novi župan odrekel stari politiki strpnosti med Nemci in Slovenci.⁵⁵ Na slovenske politike je z nacionalnim bojem proti Nemcem napravil tako močan vtis, da ga slovenska literatura in mediji še danes opisujejo kot Slovenca ali slovenskega politika.

Nemški mediji so ga prikazovali kot ključnega krivca za poslabšanje nemško-slovenskih odnosov na Kranjskem. Ostro so kritizirali slovensko politiko, jo obtoževali separatizma in jo označevali za nacionalistično, a hkrati pozivali Slovence na bratsko sodelovanje, če bi se le odrekli nacionalnim ciljem. Ob porazu Costove politike leta 1867 nemški mediji niso skrivali navdušenja. *Laibacher Zeitung* je zapisal: »Pokazalo se je, da stalno tendenciozno poudarjanje rasnih razlik ni v interesu meščanstva. To je usmerjeno v bratsko sodelovanje med narodi in v svobodno konkurenco, ne pa v separatizem, ki je največja nevarnost za napredek in blaginjo.«⁵⁶ Zaradi poraza slovenskega

53 »Iz Ljubljane,« *Kmetijske in rokodelske novice*, 26. 8. 1868, 286.

54 »Etbin Henrik Costa,« Slovenska biografija, pridobljeno 16. 3. 2024, <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi161869/>.

55 Matić, *Nemci v Ljubljani*, 32, 35, 39.

56 »Die Bedeutung der letzten Neuwahlen für den Laibacher Gemeinderath,« *Laibacher Zeitung*, 1. 6. 1867, 818.

tabora na volitvah v Ljubljani so bili prebivalci prvič soočeni z mednacionalnim nasiljem. Radikalni Slovenci so uprizorili nočno razbijanje oken na nemških hišah v Ljubljani. Razbili so okna na domovih vidnih nemških politikov, kot so bili Deschmann, Mahr, Waldherr in Hanßl.⁵⁷ Nekaj tednov kasneje so v središču Ljubljane telovadci *Južnega Sokola* v spremstvu ljubljanskega župana Coste napadli še nemške telovadce. Naskočili so jih z besedami: »*Ti niso naše vere!*« in »*Pridi sem, nemški pes!*«.⁵⁸ *Laibacher Zeitung* je poročal, da so nemške meščane »*na najbolj brutalen način žalili*«. Poročanju takratnih medijev seveda ni mogoče slepo verjeti, v številnih primerih je bilo zelo netočno, toda kasnejše sojenje s pričami je pokazalo, da so bili mladi Nemci brez razloga napadeni s strani vinjenih slovenskih mladeničev. Brutalno so pretepli tudi slovenskega hlapca, ki je želel Nemce zaščititi. Nasilje je meščane šokiralo. *Laibacher Zeitung* je oznanil, da je »*celotno mestno prebivalstvo ob sporu vznemirjeno*«. Politika nasilja ni imela podpore, kar se je jasno pokazalo na sojenju slovenskim napadalcem in županu. Proti njim so pričale nemške in slovenske priče. Dejstvo, da je župan kot vodja *Južnih Sokolov* zgolj opazoval pretepanje Nemcev, ga je stalo položaja župana. Kljub temu so ga Bleiweisove *Novice* označile za »*človeka z značajem*«⁶⁰ in zavzele odločno protinemško stališče. Nemški mediji so odgovornost za nasilje pripisovali Slovenski stranki in jo žaljivo označevali za »*Narodno-klerikalno stranko*« (»*die national-klerikale Partei*«)⁶¹ ter ji očitali separatizem: »*Gospodujoča stranka, na ktere čelu je več advokatov, skoraj vsi duhovni in le malo grajščakov, sistematično odtujaše deželo materni zemlji;*

57 Matić, *Nemci v Ljubljani*, 45, 51.

58 Ibid., 48.

59 »Lokales,« *Laibacher Zeitung*, 31. 7. 1867, 1155.

60 »Iz Ljubljane,« *Kmetijske in rokodelske novice*, 26. 8. 1868, 286.

61 Zwitter, »Slovenski politični prerod XIX. stoletja,« 142.

zgodovina se kazi.« Slovenske politike so obtoževali, da želijo spreti Nemce in Slovence: »*Tistih, ki vse vodijo je le malo, katerim njihov stan in čas priliko daje, da ljudi puntajo in se jih na svojo korist poslužujejo.*«⁶²

Ostri politični nastopi enih proti drugim so se postopoma razvili v nacionalni boj, ki je vodil v politični razkol. Ker so bili sprva v pretepe vključeni le politiki in skrajneži, med prebivalstvom pa je še prevladovala sloga, je *Laibacher Zeitung* naivno zaključil, da ne gre za mednacionalne napetosti, ampak »*za nagnjenost kranjskih fantov k pretepom.*«⁶³ Če so mnogi verjeli, da se bodo razmere same po sebi umirile, so bili hitro razočarani. Že leto kasneje je prišlo do novega incidenta. Leta 1868 se je napad na Nemce ponovil v Ježici pri Ljubljani. Člane nemškega telovadnega društva *Laibacher Turnverein* so radikalni Slovenci napadli s palicami in kamenjem.⁶⁴ Incident med mladino, nemškimi Turnerji in slovenskimi Sokoli je izbruhnil 1869 na vseslovenskem taboru na Vižmarjih, kjer se je zbralo 30.000 ljudi, kasneje tudi na Jančah in v Vevčah. Ponekod so Turnerji v času taborov namenoma poskušali sprožiti incidente s Sokoli, da bi pokazali, kako nevarni so za javno varnost. Incident v Vižmarjih so državni uradniki označevali kot neposredno posledico »*hujskanja neumnih kmetov.*« Oblasti na Dunaju so zaradi dogodkov opozarjale o nevarnosti nasilja za javno varnost. Zato je konservativna vlada leta 1871 odločila, da tabore prepove.⁶⁵

62 Matić, *Nemci v Ljubljani*, 50.

63 »Lokales,« *Laibacher Zeitung*, 31. 7. 1867, 1155.

64 Vlado Valenčič, »Ljubljanski protinemški odmevi turnarskih dogodkov,« *Kronika* 10, št. 2 (1962): 120.

65 Dragica Čeč, »Tabor v Vižmarjih, incidenti in družbene razmere v šestdesetih letih 19. stoletja,« v: *150 let tabora v Vižmarjih*, ur. Dragica Čeč (Ljubljana: Slovenska matica, 2020).

Z zaostrovanjem odnosov med nemškimi in slovenskimi politiki se je zaostroval medijski diskurz obeh taborov. Nemški liberalni mediji so Slovence označevali z žaljivimi izrazi, kot so »radikalci«, »nazadnjaki« in »klerikalci«. ⁶⁶ Občasno so nekateri za Slovence uporabljali tudi izraz »Vindišarji« (»die Windischen«), ⁶⁷ ki pa ga v tistem času še ni mogoče razumeti kot nizkotno žaljivko (to je postala kasneje, v 20. stoletju), ampak bolj kot izraz, s katerim so hoteli zanikati obstoj Slovencev kot zgodovinskega naroda z uporabo starega, srednjeveškega izraza za Slovence. Tudi slovenski mediji niso skrivali nasprotovanja in žaljivk do Nemcev na Slovenskem. Imenovali so jih »Nemčurji« ali »Nemčarji«. Za tiste Slovence, ki so podpirali Ustavoverno stranko ali zagovarjali Nemce so, uporabljali žaljivko »nemškutarji«. ⁶⁸

Antagonizem liberalcev in konservativcev

Večina Nemcev na Slovenskem se je v drugi polovici 19. stoletja identificirala z nemško-avstrijskim liberalizmom. Zmage liberalcev v večjih mestih in širjenje liberalnih medijev so bili razlog za zaskrbljenost slovenskega konservativnega tabora. Ljubljanski dopisnik graške *Tagespost* je ob zmagi liberalcev na ljubljanskih občinskih volitvah leta 1867 zapisal: »Kar se zdaj dogaja v ljubljanskih volitvah, ni brez političnega pomena. Gre za nezadržno reakcijo inteligence proti fevdalno-klerikalnemu prizadevanju, gre za ponovni začetek političnega življenja pod nemškim elementom (dem deutschen Element).« ⁶⁹ S tem so

66 Cvirn, Janez, »Deželnozborske volitve 1861 na Štajerskem,« 329.

67 »Grazer Volksblatt,« *Südmark*, 13. 12. 1889, 2.

68 »Slovinci, Nemci pa Avstrija,« *Kmetijske in rokodelske novice*, 23. 1. 1861, 30.

69 »Dr. Etbin Costa,« *Kmetijske in rokodelske novice*, 5. 6. 1867, 189.

nemški mediji spodbujali stereotipno diferenciacijo med obema narodoma. Na eni strani so prikazovali nemške meščane kot predstavnike naprednega naroda, na drugi slovenske kmete kot predstavnike nazadnjaškega naroda. Ob tem so zamolčali, da je veliko nemškega prebivalstva na Slovenskem v tistem času še sodilo v konservativni tabor. Katoliška cerkev ob širjenju liberalizma razumljivo ni stala križem rok, saj ga je dojemala kot grožnjo krščanski vzgoji, tradiciji in družbi. Duhovščina je vse bolj aktivno posegala v politični boj proti liberalcem in s tem tudi proti Nemcem. Lastnik največje zvonarne, Albert Samassa iz Ljubljane, je zato pozival vlado dežele Kranjske, naj nastopi proti duhovnikom, »ki ljudstvu razlagajo, kako nemški liberalci ogrožajo vero«.70 Konservativni tabor v Avstriji se je s podporo duhovščine začel organizirati »v obrambo konkordata in proti liberalni (zlasti šolski) zakonodaji /.../ Vedno glasnejše so bile zahteve, naj se celoten slovenski tabor postavi v obrambo vere«.71 Ti pozivi so dali zgolj veter v jadra nemškim liberalcem, ki so nacionalni boj med Nemci in Slovenci prikazovali z vidika stereotipnega boja fevdalcev in klerikalcev proti naprednemu meščanstvu.

Toda mobilizacija Slovencev proti liberalcem oziroma proti Nemcem sprva ni bila tako lahka naloga. Niti za Katoliško cerkev ne, čeprav je imela velik ugled, spoštovanje in vpliv med prebivalstvom. Na začetne težave kaže primer iz Celja. Leta 1867 je na deželnozborskih volitvah zmagal nemški kandidat dr. Josef Neckermann. Nemškega liberalca so izvolili tudi Slovenci, na občinskih volitvah ni bil izvoljen niti en Slovenec. Proti popolni prevladi nemških liberalcev je 1869 v Celju pro-

70 Matić, *Nemci v Ljubljani*, 23.

71 Andrej Pančur, »Razdor v narodnem gibanju,« v: *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992, 1. del*, ur. Jasna Fischer in Žarko Lazarević (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005), 29.

testiralo približno 50 slovenskih duhovnikov, ki niso pritegnili nobenega odziva nemškega ali slovenskega prebivalstva.⁷² To je duhovščino verjetno šokiralo in jo hkrati še bolj jezilo, saj so jih nemški mediji poimenovali za »nazadnjaške klerikalce«.⁷³ Slovenska stran je vse težje prenašala napade. Zdi se, da je bilo zlasti težko Katoliški cerkvi, ki je bila stoletja navajena tradicionalnega, spoštljivega odnosa vernikov do duhovščine. Na to kaže primer škofa Slomška. V zadnjih dveh letih svojega življenja je škof opustil pridiganje o ljubezni do Nemcev in zavzel stališče, da je treba v nemškem liberalizmu videti najbolj nevarnega nasprotnika. V letih 1860–1862 je zato namenil ostre besede za obsodbo »nemškutarjev, ki zaničujejo slovenščino«, obsojal je ponemčevanje in zahteval enakopravnost slovenščine z nemščino.⁷⁴ Pričevanja Slovencev in Nemcev s konca 19. stoletja kažejo, da so v župnišču Stari trg pri Slovenj Gradcu z osuplostjo prebirali nemške liberalne časnike, ki so ostro napadali župnike in škofo. Tudi mnogi nemški meščani v Slovenj Gradcu, sicer iskreni katoličani, so z nelagodjem v svojih časnikih prebirali ostre napade na Cerkev.⁷⁵ Nemški mediji so napade stopnjevali zato, ker so vedeli, da so bili duhovniki, zlasti župniki ali škofi, med ljudstvom izjemno vplivni. Večina državljanov je verjela in sledila njihovim besedam. Nemški mediji so jim očitali, da so se v nacionalnem boju postavili zgolj na eno stran. Časnik *Deutsche Wacht* je pozival: »Cerkev naj se ne zlorablja za nacionalni boj. Spodnještajerski Nemci odločno ugovarjajo proti temu, da se jih prikazuje kot cerkvi sovražne. V tem očitku vidijo nepošteno politično bojno sredstvo, ki lahko Nemcem katoliško cerkev tudi dejansko odtuji.«⁷⁶ Očitki so

72 Cvirn, »Boj za Celje«, 10.

73 »Unsere Partei«, *Cillier Zeitung*, 22. 5. 1879, 1.

74 Zwitter, »Slovenski politični prerod XIX. stoletja«, 142.

75 Areh, Pričevanja, pričevanje S. V., posneto 21. 04. 1997, št. 7.

76 »Der deutsche Parteitag in Cilli«, *Deutsche Wacht*, 13. 7. 1893, 1.

bili upravičeni, saj se je Cerkev v nacionalnem boju resnično postavila zgolj na slovensko stran, zlasti na Kranjskem. Precej manj je bilo to videti v nemškem Mariboru. Nemški mediji in politiki so bili kljub temu nezadovoljni, ker v mestu s 30.000 Nemci ni bil postavljen niti en nemški duhovnik.

Nacionalni boj med politiki obeh narodov se torej ni začel iz nacionalnih vzgibov, ampak iz političnih. Spodbudil ga je antagonizem konservativnega in liberalnega tabora, ki se je deloma ujemal z antagonizmom kmečkega in meščanskega tabora. Kasneje je politični spor prerasel v narodnostno nasprotovanje. Časnik *Deutsche Wacht* je nacionalni boj prikazoval kot vprašanje moči (*»eine Machtfrage«*), pa tudi kot *»epizodo velike bitke med Nemci in Slovani v Avstriji«*.⁷⁷ Večina nemških politikov na Slovenskem je kritizirala slovensko politiko, nekateri, kot npr. grof Barbo-Waxenstein, so napetosti mirili:

»Vedno smo branili pravice Nemcev na Kranjskem in bomo tudi v bodoče vselej nastopali za njihove pravice na Kranjskem, če jih bodo napadali. Branimo svoje stališče, pri tem pa nismo niti najmanj sovražniki slovenskega naroda (der slowenischen Nation). Želimo in privoščimo slovenskemu narodu kot takemu kulturni razvoj, ki ga bo usposobil, da bo dostojno nastopil na miroljubnem bojišču narodov, kjer pokaže vsak narod svoje najboljše, ne da bi s tem napadal druge narode. Gospoda moja! V naših vrstah vidite tudi potomce tistih, ki so stoletja vodili kranjsko ljudstvo (das Volk von Krain), ki ga niso vodili samo na področju kulture, temveč tudi na bojnem polju, ki so v obrambi dežele in države skupaj z ljudstvom prelivali svojo kri. Potomci teh mož ne bodo nikdar stali slovenskemu narodu sovražno nasproti.«⁷⁸

⁷⁷ »Gegen die slowenischen Uebergrisse,« *Deutsche Wacht*, 15. 4. 1894, 4.

⁷⁸ Melik, »Nemci in Slovenci,« 172.

Nemška stran je v nacionalni boj vstopala skoraj z istimi argumenti kot slovenska stran, enako se je tudi odzivala. Nemški politiki in mediji so položaj Nemcev na Slovenskem razumeli kot manjšinsko vprašanje, kar je v slovenski strokovni literaturi praviloma spregledano. Opozarjali so na asimilacijo Nemcev in si prizadevali za ohranitev nemškega jezika in nemške kulture. *Marburger Zeitung* je leta 1881 pozival: »*Predvsem vi, prebivalci Maribora, ki ste skoraj vsi brez izjeme Nemci in živite tako, pokažite vašo močno nemško zavednost, podpirajte Nemško šolsko društvo, ki edino hoče podpreti nemško vzgojo otrok /.../*«⁷⁹ Ohranjanje nemškega jezika je bila za njih ključnega pomena, da bi se ohranila nemška manjšina v slovenskih deželah. Zato so aktivno spodbujali ustanavljanje zasebnih šol z nemškim jezikom, pomagala jim je avstrijska zveza *Deutscher Schulverein*. V te šole so se vpisovali tudi otroci slovenskih staršev. Otroci so si z odličnim znanjem nemškega jezika odpirali pot do boljših služb in boljšega življenja po celotni habsburški monarhiji. Zveza *Deutscher Schulverein* je v očeh slovenskih politikov in medijev postala huda sovražnica, ki so jo obtoževali »ponemčevanja«. ⁸⁰

Tudi nostalgija za »dobrimi starimi časi«⁸¹ je prispevala k upiranju Nemcev slovenskemu nacionalnemu gibanju. V prilogi *Deutsche Stimmen* lahko beremo nostalgичne zapise, ki trkajo na nemška čustva: »*Kot pripovedka davnih časov zveni, ko danes našim začudenim otrokom razlagamo, da še ni preteklo dvajset let, ko je bila Ljubljana nemško mesto. Njeno prebivalstvo se je, razen majhne in izginjajoče manjšine, izrekalo za nemško.*«⁸²

79 »An die Bewohner Marburgs!«, *Marburger Zeitung*, 10. 7. 1881, 1.

80 Ibid.

81 Franc Rozman, »Baron Schwegel v svojih spominih«, *Kronika* 32, št. 2/3 (1984): 228.

82 »Deutsche Erziehung im Hause«, *Deutsche Stimmen aus Krain und Küstenland*, 15. 1. 1898. Citirano po: Matić, *Nemci v Ljubljani*, 373.

Srednjeveški, nemški kolonizacijski prostori na Slovenskem: od doline reke Drave, Mislinjske doline, od Dravskega do Sorškega polja, so zaradi asimilacije postali skoraj popolnoma slovenski. Baron Jožef Schwegel je razlagal:

»Rojen sem bil kot otrok slovenskih staršev in svojega nacionalnega izvora nisem nikoli tajil, čeprav nisem nikoli dvomil, da so moji predniki nemškega pokolenja in da je večji del prebivalstva Gorenjske, posebej področje briksenške in freisinške škofije sčasoma samo zamenjalo svojo materinščino s slovenščino, ohranilo pa je do današnjega dne svoj nemški karakter v navadah in običajih.«⁸³

Krčili so se nemški otoki na Kočevskem in na Apaškem polju. 700 let stara nemška kultura Tirolcev na Sorici je naglo izginjala. Zaradi selitve slovenskega prebivalstva v nemško govoreča mesta Celje, Ptuj, Maribor in Slovenj Gradec se je delež Nemcev nižal. Celjski časnik *Deutsche Wacht* je trdil, da so na mestu ruševin rimskega mesta Celeia nemški kolonisti v zgodnjem srednjem veku ustanovili mesto Cilli. Da bi ohranili dediščino svojih očetov, so pozivali k ubranitvi »nemškega Celja«. ⁸⁴ Tudi v Celju so mediji trkali na nemška čustva in celjski Nemci so te besede doživljali z mešanico razočaranja in nostalgije. ⁸⁵

Zaradi asimilacije na Spodnjem Štajerskem in Kranjskem je naraščala skrb vse večjega števila Nemcev. Zaradi asimilacije na Koroškem ter v trgih in mestih drugih slovenskih dežel pa je naraščala skrb vse večjega števila Slovencev. *Marburger Zeitung* je ob objokovanju izgube domnevno nemškega ozemlja pisal:

83 Rozman, »Baron Schwegel v svojih spominih,« 228.

84 »Dr. Forregger für Cilli,« *Deutsche Wacht*, 4. 7. 1895, 1.

85 Areh, Pričevanja, pričevanje S. V., posneto 21. 4. 1997, št. 7.

»Izgubljenega je v resnici že veliko. Široko slovansko in italijansko področje loči danes Nemce od našega južnega morja, od Jadrana. Kranjska, dežela Anastasiusa Grüna, je danes povsem v slovenskih rokah, na Spodnjem Štajerskem štrlijo iz slovenske plime le posamezna mesta kot nemški jezikovni otoki. Slovenci so bili še pred dvema desetletjema »ljudstvo«, ki ni imelo skupnega jezika, le sorodne dialekte. Anastasius Grün je lahko še v šestdesetih letih celo slovensko nacionalno literaturo nosil v žepu na suknji, saj je obsegala samo – abecednik. Danes prodira slovenska propaganda, ki postaja pod vodstvom klera vedno bolj drzna, zmagoslavno na meje naše južne Štajerske.«⁸⁶

Nemški mediji so trdili, da se otroci Nemcev asimilirajo v slovensko okolje predvsem zaradi slovenskih šol, ker otroci mladost preživijo v slovenskem okolju. Svarili so Nemce, naj ne opuščajo nemškega jezika v družinah mešanih zakonov,⁸⁷ naj se uprejo slovenizaciji (»Slowenisierung«).⁸⁸

Nacionalni boj Nemcev proti slovenskemu nacionalnemu gibanju seveda ni slonel zgolj na emocionalnih občutkih ogroženosti manjšine ali na objokovanju »dobrih starih časov«. Zelo pomembna je bila tudi politična komponenta. To sestavljata dva med seboj tesno povezana dejavnika: strah zgornjega nemškega sloja pred izgubo vodilnega položaja v družbi in boj politikov za oblast. Nemški in slovenski politiki so se na volitvah borili za županska mesta, za poslanske man-

86 Boštjan Zajšek, »'Nemški' luterani in 'slovenski' katoličani: nekaj utrin-
kov iz zgodovine mariborske nemške evangeličanske občine v 19. in 20.
stoletju,« *Stati inu obstatu : revija za vprašanja protestantizma*, št. 23/24
(2016): 142.

87 »Deutsche Erziehung im Hause,« *Deutsche Stimmen aus Krain und
Küstenland*, 15. 1. 1898. Citirano po: Matić, *Nemci v Ljubljani*, 372.

88 »Gegen die slowenischen Uebergriffe,« *Deutsche Wacht*, 15. 4. 1894, 3, 4.

date ter za politične položaje v družbi, ki so jim zagotavljali privilegije in višji status v družbi. Zato so mnogi nacionalni boj izkoriščali za pridobivanje volilnih glasov. Politično apatične ljudi je bilo veliko lažje aktivirati s poudarjanjem nacionalne ogroženosti naroda. To lahko sklepamo glede na pripovedi Nemcev iz Slovenj Gradca:

»Politiki so stalno razlagali, da je naš narod pred izumrtjem. Ostro so napadali politične nasprotnike, jih prikazovali kot, da bo njihova zmaga na volitvah prinesla neizbežen konec sveta. Na koncu smo vsi ugotovili, da gre zgolj za igro kdo bo prepričal več volivcev, da bodo izvolili narodnega kandidata in mu s tem omogočili dobro življenje. Smešno je to, da so Slovenci na političnih shodih v Starem trgu vpili o ogroženosti Slovencev, nas Nemce prikazovali kot zlobne sovražnike, nato pa so se po koncu shoda razkropili in v nemški gostilni pri Gollu v Slovenj Gradcu, skupaj z Nemci veselo pili pivo in krmljali o vremenu, politiki in o gospodarstvu.«⁸⁹

Podobna pričevanja kažejo na razočaranost nad politiki in nad nacionalnim bojem, za katero pa žal ni mogoče ugotoviti obsega. Nemško nasprotovanje slovenskemu nacionalnemu gibanju je temeljilo tudi na strahu nemških politikov in premožnih ljudi pred izgubo vodilnega položaja v deželah z večinsko slovenskim prebivalstvom. Vodilni nemški sloj, ki je plačeval večino deželnih davkov, je v skladu s takratno navado upravičeno pričakoval, da bo ohranil vodilno vlogo pri določanju deželne politike. To načelo je temeljilo na politiki; kdor plača, ima pravico odločati, kam bo šel njegov denar. V strahu pred izgubo politične moči so premožni Nemci na

89 Areh, Pričevanja, pričevanje S. V., posneto 21. 4. 1997, št. 7.

Slovenskem, enako kot nemška zunanja politika, dosledno podpirali stališče, da imajo avstrijski Nemci, ne glede na številčnost pripadnikov nenemških narodov, neodtujljivo pravico do vodilnega položaja v avstrijski polovici habsburške monarhije in da mora zato monarhija na vsak način ostati nemška država.⁹⁰ Nemški mediji tega niso skrivali. Časnik *Deutsche Wacht* je pisal: »/.../ mi si želimo nemško Avstrijo, v kateri bo našemu narodu, ki ostale v kulturi daleč presega, pripadalo prvo mesto /.../ Želimo si, in to odkrito povemo, igrati prvo violino v Avstriji, ker mi in samo mi smo tega sposobni in upravičeni.«⁹¹

Razumljivo je, da takšna stališča niso mogla zbližati politikov obeh taborov. Razkol med nemškimi in slovenskimi politiki se je do konca 19. stoletja zgolj zaostroval in dosegel vrelišče pred prvo svetovno vojno ter posledično povzročil izstop Slovencev iz habsburške monarhije ter pridružitve srbski kraljevini.

90 Wolfgang Justin Mommsen, »Österreich-Ungarn aus der Sicht des deutschen Kaiserreichs,« v: *Innere Staatsbildung und gesellschaftliche Modernisierung in Österreich und Deutschland 1867/1871 bis 1914*, ur. Helmut Rumppler (München: Historikergespräch Österreich – Bundesrepublik Deutschland, 1989, (1991)), 205–218.

91 »Gegen die slowenischen Uebergriffe,« *Deutsche Wacht*, 15. 4. 1894, 4.

Viri in literatura

Časopisni viri

Cillier Zeitung, 1879.

Deutsche Stimmen aus Krain und Küstenland, 1898.

Deutsche Wacht, 1893, 1894.

Grazer Volksblatt, 1889.

Kmetijske in rokodelske novice, 1848, 1861, 1864, 1867, 1868.

Klagenfurter Zeitung, 1849.

Laibacher Zeitung, 1848, 1864, 1867.

Marburger Zeitung, 1881.

Slovenski gospodar, 1911.

Ustni viri

Areh, Valentin. Pričevanja prebivalcev Slovenj Gradca za obdobje 1805 – 1990. Ljubljana: Zasebni arhiv, 2001.

Literatura

Ambrosch, Michael. *Das Bürger Statut für Laibach. Entworfen von Bürgerminister Michael Ambrosch und bestätigt in der Gemeindrathsitzung von 27. November 1862. Deutsch und slovenisch*. Laibach: Laibach Stadt, 1864.

Batič, Matic. »'Paradies am Isonzo': delovanje Heinricha Moritza Penna (1838–1918) v Gorici.« *Kronika* 69, št. 1 (2021): 89–104

Batič, Matic. »'Mislimo sicer nemško, čutimo nemško, a nikomur ne bomo zamerili njegovega drugačnega mišljenja.':

nemški goriški list Görzer Wochenblatt in njegova politična usmeritev.« *Zgodovinski časopis* 77, št. 1–2 (2023): 88–115.

Conversi, Daniele. »Mapping the Field: Theories of Nationalism and the Ethnosymbolic Approach.« V: *Nationalism and Ethnosymbolism: History, Culture and Ethnicity in the Formation of Nations*, ur. Athena Leoussi in Steven Grosby. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006.

Cvirn, Janez. »Boj za Celje: politična orientacija celjskega nemštva 1861–1907.« *Zgodovinski časopis* 42, št. 1 (1988): 27–42.

Cvirn, Janez. *Kri v luft! Čreve na plot!: oris družabnega življenja v Celju na prelomu stoletja*. Celje: Novi tednik, 1990.

Cvirn, Janez. »Deželnozborske volitve 1861 na Štajerskem.« *Zgodovinski časopis* 48, št. 3 (1994): 329–333.

Cvirn, Janez. *Trdnjavski trikotnik: politična orientacija Nemcev na Spodnjem Štajerskem (1861–1914)*. Maribor: Založba Obzorja, 1997.

Cvirn, Janez. *Dunajski državni zbor in Slovenci*. Celje: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2015.

Czoernig, Karl. *Die Deutsche Sprachinsel Gottschee*. Trst: Deutscher und Österreichischer Alpenverein, št. 9, 1878.

Čeč, Dragica. »Tabor v Vižmarjih, incidenti in družbene razmere v šestdesetih letih 19. stoletja.« V: *150 let tabora v Vižmarjih*, ur. Dragica Čeč, 69–110. Ljubljana: Slovenska matica, 2020.

Čuček, Filip. *Svoji k svojim, na poti k dokončni nacionalni razmejitvi na Spodnjem Štajerskem v 19. stoletju*. Ljubljana: Založba INZ, 2016.

Granda, Stane. »Janez Cvirn: Trdnjavski trikotnik.« *Zgodovinski časopis* 52, št. 3 (1998): 455–457.

Grdina, Igor. »Doživljanje Nemcev in nemške kulture pri slovenskih razumnikih od prosvetljenstva do moderne.« *Zgodovinski časopis* 47, št. 1 (1993): 57–67.

Grdina, Igor. *Slovenci med tradicijo in perspektivo: Politični mozaik 1860–1918*. Študentska založba, Ljubljana 2003.

Janša-Zorn, Olga. »Historično društvo za Kranjsko«. *Zgodovinski časopis* 46, št. 1 (1992): 41–64.

Kovačič, Franc. *Služabnik božji Anton Martin Slomšek, knezoškof lavantinski*. Celje: Družba Sv. Mohorja v Celju, 1943.

Kosi, Jernej in Stergar, Rok. »Kdaj so nastali 'lubi Slovenci'?« *Zgodovinski časopis* 70, št. 3–4 (2016): 458–488.

Kramberger, Petra. »Nemško časopisje v Mariboru v 19. stoletju.« *Kronika* 53, št. 1 (2005): 37–52.

Kramberger, Petra. »Iz publicistične preteklosti Ptuja.« *Kronika* 57, izredna št. (2009): 423–436.

Kramberger, Petra. »Začetki politične publicistike na Ptuj: časopis Pettauer Zeitung (1889–1904).« V: *Und die Brücke hat gezogen, die vom Ost zum West sich schwingt: literarische, kulturelle und sprachliche Vernetzungen und Grenzüberschreitungen: Festschrift für Mira Miladinović Zalaznik*, ur. Petra Kramberger, Irena Samide in Tanja Žigon, 331–355. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2017.

Kramberger, Petra. *Alle guten Oesterreicher werden unser patriotisches Unternehmen unterstützen: Südsteirische Post (1881–1900), nemški časopis za slovenske interese*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2015.

Matić, Dragan. *Nemci v Ljubljani 1861–1918*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2002.

Melik, Vasilij. »Frankfurtske volitve 1848 na Slovenskem.« *Zgodovinski časopis* 2, št. 2–3, (1948–49): 69–134.

Melik, Vasilij. *Volitve na Slovenskem: 1861–1918*. Ljubljana: Slovenska Matica, 1965.

Melik, Vasilij. »Nemci in Slovenci (1815–1941).« *Zgodovinski časopis* 46, št. 2 (1992): 171–174.

Melik, Vasilij. »Slovenski državnopravni programi 1848–1918.« V: *Slovinci in država: zbornik prispevkov z znanstvenega posveta na SAZU*, ur. Bogo Grafenauer et al. 67–72. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1995.

Melik, Vasilij. »Dragan Matič: Nemci v Ljubljani 1861–1918.« *Zgodovinski časopis* 57, št. 1–2 (2003): 234–235.

Mommsen, Wolfgang Justin. »Österreich-Ungarn aus der Sicht des deutschen Kaiserreichs.« V: *Innere Staatsbildung und gesellschaftliche Modernisierung in Österreich und Deutschland 1867/1871 bis 1914*, ur. Helmut Rumpler. München: Historikergespräch Österreich – Bundesrepublik Deutschland 1989, 1991.

Pančur, Andrej. »Razdor v narodnem gibanju.« V: *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992, 1. del*, ur. Jasna Fischer in Žarko Lazarevič, 29–30. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2005.

Požar, Breda. *Anastasius Grün in Slovenci*. Maribor: Založba obzorja, 1970.

Rozman, Franc. »Baron Schwegel v svojih spominih.« *Kronika* 32, št. 2/3 (1984): 221–229.

Trdina, Janez. »Spomini.« V: *Zbrano delo, zv. 1, Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev*, ur. Janez Logar, 458–488. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1947.

Valenčič, Vlado. »Ljubljanski protinemški odmevi turnarskih dogodkov.« *Kronika* 10, št. 2 (1962): 117–125.

Vošnjak, Josip. *Spomini*, ur. Vasilij Melik. Ljubljana: Slovenska matica, 1982.

Zwitter, Fran. »Slovenski politični prerod XIX. stoletja v okviru evropske nacionalne problematike.« *Zgodovinski časopis* 18, (1965): 79.

Žigon, Tanja. *Nemško časopisje na Slovenskem*. Ljubljana: Študentska založba, 2001.

Žigon, Tanja. »Deutschsprachige Presse in Slowenien (1707–1945). Teil 1, Deutschsprachige Presse in Krain bis 1860.« *Berichte und Forschungen: Jahrbuch des Bundesinstituts für Ostdeutsche Kultur und Geschichte*, št. 12 (2004): 199–240.

Žigon, Tanja. »Deutschsprachige Presse in Slowenien (1707–1945). Teil 2, Deutschsprachige Presse in Krain von 1860 bis 1945.« *Berichte und Forschungen: Jahrbuch des Bundesinstituts für Ostdeutsche Kultur und Geschichte*, št. 13 (2005): 127–154.

Žigon, Tanja. »Deutschsprachige Presse in Slowenien (1707–1945). Teil 3, Deutschsprachige Presse in der Untersteiermark, in Kärnten, in Görz und in Triest.« *Berichte und Forschungen: Jahrbuch des Bundesinstituts für Ostdeutsche Kultur und Geschichte*, št. 13 (2005): 155–213.

Spletni viri

Slovenska biografija. »Etbin Henrik Costa.« Pridobljeno 16. 3. 2024. URL: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi161869/>.

German Views on the Causes of the Rift between Germans and Slovenians

Summary

In the middle of the 19th century, the first serious differences between the German and Slovenian political camps can be perceived. A national struggle can be said to have taken place since the 1860s onward. The national struggle did not arise from national motives, as one might expect, but from political ones – due to the antagonism between Slovenian conservatives and German liberals. As the national struggle escalated, both sides surprisingly started from the same point of view and reacted in the same way. Slovenian authors claimed and proved that Slovenians as a minority in Austria-Hungary were threatened, so Slovene politicians demanded a better status of the Slovenian language, culture and nation, as well as more political rights. German media and the stories of German people show that the Germans also understood their situation as a minority issue, which is generally overlooked in Slovenian literature. German politicians claimed that their nation was threatened with extinction among the majority Slovenian population. They warned against assimilation and worked to preserve the German language and German culture. With the German opposition to the Slovenian national movement, it is also necessary to emphasize the German upper classes' fear of losing their leading political position in the provinces with a majority Slovenian population.